

J. S. Bach: Orgelchoräle Manualiter, Bährenreiter.

Reinhard Schwarz: Drei Choräle für Orgel, Bährenreiter.

Av litteratur rörande orglar och orgelbyggnad ha följande under året utkomna arbeten anmälts i svenska tidningar och tidskrifter:

C. Mahrenholz: Die Orgelregistern, ihre Geschichte und ihr Bau, Bährenreiter-Verlag, resenc. i Tidskr. f. Kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv av Waldemar Ahlén samt

Waldemar Ahlén, S:t Jacobs Kyrkoorgel resenc. i Tidskr. för Kyrkomusik av Tore Torlind och i Nya Dagl. Alleh. av Nanna Lundh-Eriksson.

Uppsatser om orglar ha förekommit i Tidskrift f. kyrkom. och sv. gudstjänstliv av Oskar Lindberg: Engelbrektskyrkans nya orgel och av C. E. Rosenquist: Nutida strävanden inom orgelbygget samt i den av Riksantikvarien redigerade tidskriften Fornvännen av Berit Wester och Henry Weman: Våra gamla kyrkliga orgelverk.

Det utomordentligt stegrade intresse för orgelkonsten, som sålunda kan konstateras, är givetvis för alla orgelvänner den största anledningen till glädje. Men äro manne alla församlingar medvetna om den skatt och det rika kulturarv från gångna tider, som de äga i sina *gamla orglar*? Att man å många håll i handling ådagalagt, att man har blicken öppen för de värden, dessa innesluta, må villigt erkännas. Men å andra sidan kan väl icke förnekas, att flerstädes grova förseelser begåtts — man må väl hoppas omedvetet — när det blivit fråga om att bygga om orglar. Hur många stämmor med gammal, äkta orgelklang ha t. ex. här och där icke blivit nedskrotade för att lämna plats åt nytt pipbestånd, ofta absolut underlägset det förra framför allt ifråga om klang. I denna för vår orgelkultur så ytterst viktiga fråga ha vi säkerligen mycket att lära av den i våra dagars Tyskland så livaktiga "Orgelbewegung", vilken främst på sitt program kan sägas ha satt: *Vakt omkring de gamla orglarnas värden*.

I anslutning till vad sålunda antytts rörande våra gamla kyrkoorglar, tillåter sig undertecknad i detta sammanhang föreslå, att Centralkommittén behagade gå i författning om vidtagandet av de åtgärder, som kunna anses vara påkallade, för att ifrågavarande kulturvärden så långt möjligt är åt resp. kyrkor bevaras.

Waldemar Ahlén.

Kyrklig konst.

Översikt av litteraturen under 1930.

Litteraturen om kyrklig konst under föregående år är mindre omfattningrik och även mindre betydelsefull än under 1929. Det mesta finner man spritt i tidskrifter.

Ett viktigt avsnitt av den äldsta *romanska* kyrkokonsten behandlar *Sten Anjou* i sin doktorsavhandling, "Heliga korsets kyrka i Dalby", som blivit föremål för granskning bl. a. i Tidskrift för konstavetenskap (av *Gerda*

Boëthius) — Ett par vägande bidrag till kännedomen om denna tid utgöra *Erik Lundbergs* uppsatser, "Lunds äldsta domkyrka och kyrkobyggnadskonsten i Linköpings stift" (i *Fornvännen*) och "En dateringsfråga belyst av en biskopstvist på 1100-talet" (i *Fataburen*). I den förra söker förf. bevisa, att östgötastiftets äldsta domkyrka först förlagts till Vreta, där en kyrkobyggnad kopierats på den äldsta dōmen i Lund, varefter ett stort antal landskyrkor uppförts efter denna och efter Lundadōmen. I den senare uppsatsen ger han ett bidrag till Rydaholmskyrkans (i Småland) och dess skulpturers datering. Med stöd av ett brev hänför han dessa till 1100-talets senare fjärdedel.

Den *gotiska tidens* kyrkliga konst är blott föremål för smärre uppsatser. *C. R. af Ugglas* visar i "Till dateringen av våra medeltida mosaik- och applikationsbroderier" (i *Fornvännen*), att dessa broderier tack vare likheter med målade trätak i några uppländska kyrkor såsom Ununge och Häverö kunna hänföras till 1300-talets förra hälft. — De nyupptäckta målningarna i Vendels restaurerade kyrka äro föremål för en kort granskning av *Henrik Alm* (i *Fornvännen*). Dessa märkliga målningar äro utförda av mästern Johannes Ivan 1451—52. — *V. Thorlacius-Ussing* granskar (i *Fornvännen*) "Et par Arbejder af Henning von der Heide". Till de av denne under medeltidens slut verksamme mästare tidigare attribuerade verken — prinsessan från Tyresö (i Statens hist. museum), Hieronymus i Vadstena klosterkyrka, altarskåpet i Rytterne och möjligen Birgitta i Borgs kyrka — för han också Gregoriusmässan i Lübecks Jakobikyrka, S:t Göransgruppen och Helga Lekamensaltaret i S. Anna-museet i Lübeck samt slutligen den vackra Johannesbilden (tillhörande en korsfästelsegrupp), som nyligen kommit till statens hist. museum, och en gång tillhört Vallerstads kyrka i Östergötland. — Bohusläns medeltida altarskåp äro beskrivna och med särskild hänsyn till ikonografien utförligt skildrade av *Sölve Gardell* (i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1929, tr. 1930). De behandlade skåpen härstamma från Skee, Torslanda, Björlanda, Stala, Harestad och Skredvik.

Litteraturen om *nyare tidens* kyrkokonst är mindre vägande. Hit hör en skildring av Strängnäs domkyrkotorns historia av *Karl K:son Leijonhufvud* (i *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XXIV*). Samme författare skildrar också "Sorgefanor i Strängnäs domkyrka" (i samma tidskrift), nämligen de sju fanorna från Karl IX:s jordfästning 1612. — En synnerligen intressant beskrivning över de märkliga målningarna i Habo kyrka har författats av *Gunnar Ljungmarker* (i *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift IV: 3—4*). Kyrkan utsmyckades åren 1741—43 med en serie målningar framställande tio Guds bud, de tolv apostlarna (bärare av en del av trosbekännelsen), Fader Vår och Sakramenten. — I *Fornvännen* har slutligen *Hans Wählin* lämnat några smärre beriktiganden och korrigeringar till Otterstedts i aprilhäftet av denna tidskrift 1930 omnämnda avhandling.

Några smärre kyrkober beskrivningar ha också sett dagens ljus. Bland dessa må nämnas Mo kyrka av *Gustaf Larsson* (i *Hembygden* utgiven av

Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund), Frösö kyrka av sign. E. F. (i Jämten) samt Svegs kyrka av *Einar Granberg* (i samma tidskrift).

De under året utkomna delarna av inventeringsverket *Sveriges kyrkor* komma att granskas i ett följande häfte av denna tidskrift.

Bengt Cnattingius.

Recensioner.

Liturgiskt:

Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. In Verbindung mit Prof. A. Baumstark und Prof. A. L. Mayer herausgegeben von DDR. Odo Casel, Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung, Münster i W.

Nionde bandet av denna årsbok har nyss utkommit. De undersökande uppsatserna äro denna gång ägnade åt Profetia och eukaristi — av utgivaren — åt Elevationen i mässan av Peter Browe — samt åt Liturgi, upplysning och klassism av A. L. Mayer. Värdefullast är givetvis den omsorgsfullt uppställda litteraturredogörelsen, med dess summariska översikt av det under året nyutkomna.

A. A.

Sam Stadener: Sju dagars andakt. En liten bok att brukas av den som har blivit konfirmerad nyligen. Diakonistyrelsens förlag. Häft. 70 öre, inb. 1:—.

En lämplig konfirmationsgåva med sju korta betraktelser i meditationens form, och i ett språk lika vackert och värdigt som barnsligt lättillgängligt. Ett par bibelord, en kort bön och en psalmvers avsluta betraktelserna. Boken är vackert illustrerad och förnämt bunden.

A. A.

Homiletiskt:

Martin Luther: Vorlesungen über den Hebräerbrief 1517—1518. Übertragen von Georg Helbig. Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung 1930. Häftad Mrk 5: 50, Bunden Usk. 7:—.

Vid Augustinerklostret i Wittenberg fanns på Luthers tid en "lectura in biblia", en professur, vars innehavare skulle ägna sig åt den Heliga

Skrifts utläggning. Under de första åren av Luthers klostervistelse hade denna professur innehafts av Staupitz. Denne hade emelertid icke kunnat ägna sig åt sin professur så som han velat. Han önskade därför att bli befriad från den och sedan Luther 1512 erhållit den teologiska doktorsvärdigheten överflyttades snart Staupitz' uppdrag på Luther. Den Heliga Skrifts utläggning blev därefter Luthers huvuduppgift och sin akademiska undervisning anknöt han sedan helt och hållet direkt till Skriften.

Enligt egen uppgift föreläste Luther under åren närmast efter sin doktorspromotion över Psaltaren, Romarebrevet, Galaterbrevet, Hebreerbrevet och brevet till Titus. Dessa föreläsningar bestodo av tvenne delar: dels av kortare randglossor, införda i ett exemplar av texten, dels av en längre mera sammanhängande utläggning. Först nyligen hava föreläsningarna över Romar- och Hebreerbrevet blivit offentliggjorda av J. Ficker i dennes arbete: Anfänge reformatorischer Bibelauslegung. I: Luthers Vorlesung über den Römerbrief 1515/1516 (4:e uppl. 1930) och II: Luthers Vorlesung über den Hebräerbrief 1517/1518 (1929).

Det är dessa av Ficker utgivna föreläsningar över Hebreerbrevet som nu föreligga i av pfarrer G. Helbig i Gera verkställd tysk översättning. Översättningen omfattar den ovan nämnda mera sammanhängande utläggningen (die Skolien) under det att av randglossorna endast spridda, stycken medtagits (dels i form av noter under texten, dels i ett särskilt bihang).

Att dessa föreläsningar hava sitt största intresse för studiet av Luthers utveckling behöver knappast sägas.